

7. Vasilev Yu. K. Rol tovaristva Odeskih likariv u rozvitku medicinoj spravi ta medicinoj nauki 1849–1924 rr.: avtoref. dis. ... kand. med. nauk: 14.02.04 – istoriya meditsini / Yu. K. Vasilev; Nats. med. un-t im. O. O. Bogomoltsya. – Kiyiv, 2011. – 20 s.

8. Gamaleya N. F. Holera i borba s neyu / N. F. Gamaleya. – Odessa, 1905. – 124 s.

9. Ermolov A. S., Abakumov M. M., Bognitskaya T. N., N. V. Sklifosovskiy (k 100-letiyu so dnya smerti) / A. S. Ermolov, M. M. Abakumov // Hirurgiya. Zhurnal im. N. I. Pirogova. – M.: Media Sfera, 2004. – №11. – S.70–71.

10. Istoriya Odeskogo universitetu. (1865–1965). – K.: Vid-vo Kiyivskogo universitetu, 1968. – 423 s.

11. Mechnikov I. I. Sravnitelno-patologicheskoe issledovanie o vospalenii v svyazi s voprosom o vnutrikletochnom pishchevarenii / I. I. Mechnikov. Akademicheskoe sobranie sochineniy. – M., 1954. – T.5. – S.22–30.

12. Mikirtichan G. L. O sozdaniі kafedr detskih bolezney v XIX st. / G. L. Mikirtichan // Voprosy sovremennoy pediatrii. – Sankt-Peterburg, 2007. – T.6. – №2. – S.162–165.

13. Otkrytie vysshih zhenskikh meditsinskih kursov v Odesse 26 sent. 1910 g. // Iz otche ta Odeskikh vysshih zhenskikh meditsinskih kursov za 1910 / 1911 gg. – Odessa, 1911. – 45 s.

14. Sankt-Peterburgskaya psihiatricheskaya bolnitsa sv. Nikolaya Chudotvortsya. K 140-letiyu. Tom 2. Antologiya. – Za red. S. Ya. Svistun. – SPb.: «Izdatelsko-poligraficheskaya kompaniya «Kosta», 2012. – 896 s.

15. Sapezhko K. M. Kak dostich chistoty vozduha v operatsionnom zale? (Plan asepticheckoy operatsionnoy komnaty). (Predvaritelnoe soobshchenie) / K. M. Sapezhko // Vrach. – 1890. – T.11. – №34. – S.765–766.

16. Tarasevich L. A. K ucheniyu o gemolizinah. Istoriko-kriticheskoe i eksperimentalnoe issledovanie / L. A. Tarasevich. – Odessa, 1902. – 152 s.

17. Hentsinskiy Ch. I. K ucheniyu o mikroorganizmah ialyarii / Ch. I. Hentsinskiy. – Odessa, 1889. – 69 s.

18. Chebotarova V. D., Maydannik V. G. Propodevichna pediatriya. Navchalniy posibnik / V. D. Chebotarova, V. G. Maydannik. – K., 1999. – 578 s.

19. Yakubovich V. F. O polze izucheniya pediatrii i roli ee v meditsine / V. F. Yakubovich // Vrachebnaya gazeta. – 1905. – №1. – S.2–4.

Lewchenko I., doctoral student of the Department of History of Ukraine, «Pereyaslav-Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda state pedagogical university» (Ukraine, Pereyaslav-Khmelnitsky), inna.lewchenko2000@yandex.ru

Historical review of the scientific achievements of members of the medical societies of the South of Ukraine in the second half of XIX – early XX century

Analyze scientific and practical activities of the members of medical societies of the South of Ukraine in the second half of XIX – early XX century. Based on the analysis of legal documents, archival materials, as well as medical periodicals reviewed scientific achievements of scientists in the field of medical knowledge.

Disclosed are the most important theoretical and practical aspects of epidemiology, bacteriology, surgery, internal medicine, morphology, which were laid by scientists of Odessa medical societies. To implement the scientific development scientists have repeatedly initiated the establishment of the various committees, in order to overcome dangerous infectious diseases.

Members of the medical centers acquainted with the latest achievements in the field of epidemiology, bacteriology, medicine, surgery, and apply them in their practice at home. Scientific activity was aimed at overcoming and prevention of various epidemics, disease diagnosis, search and study effective treatments for serious diseases.

The article analyzes the scientific reports of the members of society from different areas of medical knowledge.

Keywords: Novorossiysk medical societies, epidemiology, bacteriology, prevention, scientific achievements, scientific reports.

Lewchenko H., докторантка кафедри історії України, «Переяслав-Хмельницький ГПУ ім. Г. Сковороди» (Україна, Переяслав-Хмельницький), inna.lewchenko2000@yandex.ru

Исторический обзор научных достижений членов медицинских обществ Юга Украины во второй половине XIX – начале XX века

Анализируется научно-практическая деятельность членов медицинских обществ Юга Украины во второй половине XIX – начале XX века. На основе анализа законодательных документов, архивных материалов, а также медицинской периодики рассмотрены научные достижения ученых в медицинской сфере знаний.

Раскрываются важнейшие теоретические и практические аспекты эпидемиологии, бактериологии, хирургии, терапии, морфологии, которые закладывались учеными медицинских обществ Одессы. Для внедрения научных разработок ученые неоднократно выступали инициаторами создания различных комиссий, для преодоления опасных инфекционных болезней.

Члены медицинских центров знакомились с мировыми достижениями в области эпидемиологии, бактериологии, терапии, хирургии и применяли их в своей практической деятельности на родине. Научная деятельность ученых была направлена на преодоление и профилактику различных эпидемий, диагностику заболеваний, поиск и обоснование эффективных средств лечения опасных болезней.

В статье проанализированы научные доклады членов Обществ из разных областей медицинского знания.

Ключевые слова: Новороссийские медицинские общества, эпидемиология, бактериология, профилактика, научные достижения, научные сообщения.

* * *

УДК 94(575):327[18/19]

Мінгазутдінова Г. І.,
аспірантка кафедри нової та новітньої історії
зарубіжних країн історичного факультету,
Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка
(Україна, Київ), darthzepesh@i.ua

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ ЯК СТРАТЕГІЧНОГО РЕГІОНУ В ХІХ – ХХ СТ. ТА ЇЇ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Розглянуто розвиток категорійного апарату щодо центральноазійського регіону в світовій історичній та політичній думці протягом ХІХ – ХХ століть, простежено еволюцію ставлення наукової спільноти до визначення географічних обсягів Центральної Азії. Досліджено формування центральноазійських земель в якості важливого стратегічного плацдарму провідних країн періоду ХІХ – ХХ століть, а також в рамках нового світового порядку.

Ключові слова: Центральна Азія, Середня Азія, Туркестан, геополітичне змагання.

Протягом ХІХ – ХХ ст. регіон Центральної Азії являв собою не тільки об'єкт політичного інтересу провідних держав світу, а й предмет широких дискусій відносно свого коректного позиціонування в окреслених певним чином географічних рамках. Адже в основі історичної центральноазійської ідентичності перш за все лежали зв'язки релігійного, племінного та територіального порядку, які, в свою чергу, були феноменом виключно складним та багатогарбовим. По суті своїй найменування «Центральна Азія» виступало скоріше кабінетним терміном, ніж таким, що мав відношення до конкретної географії або політичного контексту. Зокрема, Й. Поповський у своїй роботі щодо англо-російського суперництва в Азії порівнював поняття постійних офіційних кордонів у регіоні із піском-зібунцем, підкреслюючи відсутність стабільного розмежування територій Центральної Азії саме в політичному відношенні [19, с. 41].

Якщо в тлумаченні робіт стародавнього світу та середньовіччя регіону надавалося значення периферії «цивілізованого світу», в історичній думці ХІХ – ХХ ст. позиція по відношенню до цього географічного утворення принципово змінилася, описуючи регіон як «серце», «пульс», «колиску», «арену боротьби» та увізви в загальній обіг такі поняття, як «вісь» та «Хартленд» («сердцевинна земля»), що характеризує Центральну Азію як ойкумену прадавніх імперій та запоруку регіонального та глобального домінування в сучасному світі, [13, xv] що перетворився на величезне поле політичної битви між найбільш індустріально розвинутими країнами за контроль над регіоном – «центром поля битви» [20, с. 17]. У широкому сенсі ж Центральна Азія являє собою важливу історичну частину турко-персидської цивілізації, що

стала колицю мов, культур та релігій, що поширилися від Стамбулу до Делі та від Ісфахану до Бухари [17, с. 2]. На теренах сучасної Центральної Азії протягом століть існували осередки влади видатних завойовників – спершу Чингізхана, а потім і Тимура. Із розпадом їхніх імперій Центральна Азія на довгий час зникла з поля зору не тільки світових політичних лідерів, а й вчених, проте зниження інтересу ні в якому разі не означало зменшення історико-географічної важливості регіону для світових історичних та політичних процесів як такого. У XIX ст. регіон знову набув принципового значення, ставши ареною боротьби між Росією, Британією, Османською імперією та Францією; з розпадом СРСР битва за Центральну Азію розігралася в рамках нового світового порядку [9].

У різні історичні епохи Центральна Азія була відома світові під різними назвами – Туран, Східний Іран, Сіюй, Мавераннахр, Велика та Мала Бухарія, Туркестан, Середня і, нарешті, Центральна Азія; Сучасна ж Центральна Азія включає в себе п'ять колишніх радянських азійських республік – Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан та Туркменістан, що межує на півдні з Іраном та Афганістаном, на сході – з Китаєм та на півночі й заході – з Росією [22, с. 11].

Починаючи з XVIII – XIX ст. ряд колись незалежних утворень даного географічного блоку увійшли до складу Китаю, Росії та Афганістану. Протягом епох стародавнього та середньовічного періоду південно-західні частини сучасної Центральної Азії були складовими Перської держави; у VIII ст. південний Казахстан та частина Центральної Азії увійшли до складу Арабського халіфату [24]. Означення Центральної Азії як Туркестану вперше з'явилося в західній науковій термінології наприкінці XVIII ст. і набуло популярності в XIX ст. [25, с. 11]. Саме тоді Британська імперія наблизилася до Центральної Азії з боку своїх індійських колоній. Сам термін «Туркестан», однак, не був британським винаходом – його було транслітеровано з фарсі, де дане словосполучення позначало «країну тюрків» і вперше фігурувало в історичних згадках під 639 р., [27, с. 27] а також знаходило своє відображення в епосах Індії та Ірану. До появи ж тюркських племен в регіоні Центральна Азія мала назву Туран, запроваджену в географічний лексикон К. Рітгером. На мапах першої половини XVIII ст., надрукованих під егідою французької Королівської академії наук, можна побачити ще одну варіацію назви Центральної Азії, яка, однак, не пішла далі вузьких географічних рамок – «Незалежна Тартарія» [15], що походить від латинської назви місцевості «Тартари» [4, с. 8].

На початку XX ст. учасники турецького національного руху – млодотурки – порушують питання про власну державу, «Туреччину» та сприймають назву Туркестан для власного використання. Оскільки ще в XIX ст. ця назва закріплюється за центральноазійськими землями, то Мала Азія не стає новим господарем даного терміну, а місцеве населення отримало назву туркоманів; назва «Туркестан» остаточно утверджується в західній науковій думці. Проте в різний час все ж таки в наукових школах точилися дискусії стосовно охоплення поняттям «Туркестан» того чи іншого обсягу азійських територій. Зокрема, у XIX ст. Туркестан, на думку російських спеціалістів, охоплював оазисну частину Центральної Азії, Туркменістан, південний Казахстан, Киргизію та Кашгарію та мав загальну площу 3,9 млн. кв. км. [11, с. 6]. Наприкінці XIX ст. до поняття

«Туркестан» було включено землі від Каспійського басейну до китайської провінції Ганьсу. У більш глибокому розгляді Туркестан було поділено на два субрегіональні блоки – Східний та Західний. Західний Туркестан включав у себе сучасні території Таджикистану, Киргизії, Узбекистану та Туркменістану, а Східний – Сінцзян-Уйгурський автономний регіон Китаю. Існував також і поділ за адміністративно-територіальним принципом, який був більш деталізованим: Російський (Західний) Туркестан, до складу якого входили сучасні території Казахстану, Таджикистану, Киргизстану, Туркменістану та Узбекистану, тобто землі Туркестанського генерал-губернаторства Російської імперії, створене 11 липня 1867 р. під керівництвом К. П. фон Кауфмана [12, с. 265]; Китайський (Східний) Туркестан – землі, що входили до даної частини Туркестану, були відомі під назвою Алтшахар – «шість міст» на честь шести міст (Кашагар, Янгі-Шахар, Яркенд, Хотан, Аксу та Уш-Гурфан), де було сконцентровано лівову частку населення та ресурсів цієї частини Центральної Азії та основну масу населення яких склали уйгури [16, с. 8]. Протягом 1863–1877 частина Китайського Туркестану під керівництвом Якуб-бека була незалежним утворенням, але пізніше знову повернулася під владу Китаю; Афганський Туркестан, який включав північно-західний Афганістан та території від р. Мургаб до Гіндукушу.

Західна наука XIX – початку XX ст. також згадувала підконтрольні Російській імперії території в Азії під найменуванням Туркестан протяжністю в 2575 км зі сходу на захід та 1127 км з півночі на південь та позначала його як землі на південь від Сибіру між Китаєм та Каспійським басейном, що межують із північними кордонами Афганістану, Персії та Індії [4, с. 8].

У XX ст. топонім «Туркестан» змінюють два варіанти назви регіону – «Середня» і «Центральна» Азія в наукових колах російської (радянської) та західної шкіл відповідно. Появі терміну «Центральна Азія» світова спільнота завдячує німецькому науковцеві XIX ст. А. Гумбольдту, у західній історіографії під цим терміном починають розуміти «землі на схід від Каспію, на захід від Китайської Тартарії за виключенням Персії й Афганістану» [18, с. 2]. «Середня Азія» ж стала квінтесенцією економічного районування. На теренах колишнього Західного Туркестану в 1918 р. спочатку утворюється Туркестанська Автономна Радянська Республіка, а через два роки – інші два формування – Хорезмська та Бухарська республіки. У 1924 р. в регіоні розпочався процес т.зв. національної делімітації, результатом якого й стало створення п'ятих адміністративно-політичних одиниць. Одразу отримали статус республік два з цих нових формувань – Узбекистан та Туркменістан. Протягом 1924–1925 рр. в результаті адміністративно-територіальних перетворень в регіоні, що призводять до створення Туркменської, Таджикиської та Узбецької республік та Киргизької й Кара-Калпакської автономних областей, починає набувати широкого використання поняття «Середня Азія». У цей же час формуються обриси Казахської республіки, яка отримала такий статус в 1929 р. та додала до своїх географічних меж північ Туркестану та стала окремим важливим економічним районом. Киргизстан дістає республіканського статусу в 1936 р., що завершує процес політичного формування радянського комплексу «Середньої Азії» – абсолютно нового адміністративно-

політичного утворення на мапі світу, що досі не мало жодного сталого історичного пояснення та являло собою не логічну відповідь на вимоги мешканців цих територій, а було цілковито ініційоване «згори» [2, с. 7].

Поняття «Центральна Азія» в західноєвропейській науці сформувалося в XIX ст., зокрема, британські науковці почали використовувати його для позначення території, що простягається від Каспійського моря на заході до китайської провінції Ганьсу на сході та від Західного Сибіру на півночі до гімалайських кордонів британської Індії на півдні [13, xv]. Протягом XX ст. в західній науці відносно радянських азійських територій послідовно використовувався саме цей термін, а в 1992 р. дефініція потрапляє і в пострадянський науковий та політичний лексикон.

Центральна Азія завжди виступала в якості природного шляху сполучення між Європою та Східною Азією, була економічним та духовним каналом між Європою, Близьким Сходом та Південно–Східною Азією за рахунок Великого шовкового шляху.

Центральна Азія є своєрідним регіональним явищем, оскільки включає в себе різноманіття господарських, економічних, політичних, етнічних, релігійних та геополітичних характеристик [29, с. 35]. Зокрема, в геополітичному сенсі Центральна Азія виступає як величезний територіальний блок в самісінькому серці континенту Євразії, що не має виходу до океану. Можливість штучного виходу до світових океанічних масивів регіон натомість отримує за рахунок транзитних шляхів. Крім того, в регіональному плані через Центральну Азію проходить ряд важливих стратегічних шляхів євразійського значення: по–перше, слід звернути увагу на Ваханський коридор, що знаходиться в Афганістані й межує з Таджикистаном та являє собою кордон східної та західної частин Центральної Азії. У рамках Великої Гри між Британією та Росією він слугував буферною зоною, розмежовуючи колоніальні інтереси двох гравців [1, с. 10]. По–друге, між Афганістаном та Пакистаном пролягає одна з важливих транзитних частин стародавнього Великого Шовкового шляху, який пролягав і через Центральну Азію–Хайберський прохід, що є одним з найдавніших проходів світу та важливим стратегічним пунктом, відомим з часів Олександра Македонського [21]. На сході Центральної Азії знаходиться також Торугартський перевал, що з'єднує Киргизію з Китаєм, зокрема, із Сінцзянь–Уйгурським автономним регіоном. Територія Центральної Азії межує і з важливою частиною Великого Шовкового шляху – перевалом Натула, що проходить між Китаєм та Індією. Державний кордон Китаю та Казахстану проходить через ще один важливий історичний пункт, знову ж таки, складову Великого Шовкового шляху – Джунгарську браму.

Територія Центральної Азії охоплює майже 10% азійського континенту із загальною своєю площею в 3 994 400 кв. км. [32, с. 34]. Казахстан є найбільшою центральноазійською державою та єдиною з п'яти, що має сухопутний кордон із Росією. У центрі регіону знаходиться Узбекистан, таким чином маючи географічні кордони із кожною країною Центральної Азії та не розділяючи жодного зовнішнього кордону з регіональними гравцями, що є вигідним та зручним з точки зору регіонального тиску. Киргизстан є передостанньою за обсягом території державою Центральної Азії, більшість географічного

обсягу якої зосереджено в рамках гірського масиву Тянь–Шань; на заході Киргизстан межує з Узбекистаном, із Казахстаном на півночі, Таджикистаном на заході й південному заході та з Китаєм на сході. Таджикистан, що межує лише з двома центральноазійськими державами – Узбекистаном та Казахстаном, має досить специфічну географічну структуру за рахунок гористості своєї території – майже половина її знаходиться на висоті 3048 км. над рівнем моря [10, с. 13]. Левова частка території Туркменістану, який межує з Казахстаном та Узбекистаном на півночі, Афганістаном на сході, Іраном на півдні та Каспієм на заході, охоплена пустельним масивом Каракуму.

На заході регіон межує з Європою, із азійськими сусідами – на сході, на півдні – з мусульманським Сходом та Росією – на півночі. Західний кордон Центральної Азії відділяє її від Кавказу; із заходу на схід регіон простягається майже на 2414 км. до кордону із західним Китаєм. Гірський ланцюг Тянь–Шаню охоплює більшу частину сучасних Киргизстану, Таджикистану та Казахстану. Решта південного кордону Центральної Азії являє собою пустелю, репрезентуючи географію Туркменістану. Більша частина центральноазійської території являє собою степовий блок, що простягається від пустелі та гірських масивів на півдні до сибірської тайги на півночі. І хоча місцеві ґрунти не відрізняються умовами для ведення сільського господарства, землі Центральної Азії озброєні іншим природним козирем, а саме заможними ресурсами нафти та газу, а також величезним різноманіттям металів, що їх містять гористі місцевості на сході.

У перекладі на сучасні реалії Центральна Азія надавала тому, хто її підкорював, ряд економічних та стратегічних переваг. Саме через вісь Великого Шовкового шляху рухалися завойовники зі сходу – гунни, тюрки та монголи, потрапляючи до багатой на природні ресурси басейну р. Ілі. Крізь субрегіон також проходив ряд другорядних торговельних шляхів, що вели в бік Західного Туркестану за Тянь–Шанем. Завойовники з Заходу, в свою чергу, перетинали Центральну Азію з метою відкриття шляхів до Індії, прямуючи через південь Гіндукушу, Герат, Кандагар та північно–західний Афганістан. Російський (Західний) Туркестан завжди слугував об'єктом бажаного контролю як східних, так і західних завойовників, адже землі між Аму–Дар'єю та Сир–Дар'єю зі своїми водними, природними (зокрема, придатними для землеробства гірськими та тугайними – луковими ґрунтами) та харчовими багатствами мали змогу забезпечувати величезні армії на їхньому шляху крізь Азію. У науковій думці XIX – XX ст. повсякчас підкреслювалася важливість ресурсних багатств Західного Туркестану з його запасами солі, нафти, кам'яного вугілля, антрациту, графіту, озокериту, срібла та золота, а також стратегічна важливість цих запасів для тих, хто міг контролювати процес їхньої розробки [6, с. 320].

За рахунок відносної доступності Центральної Азії для освоєння з боку провідних держав різних історичних епох вона повсякчас опинялася в центрі зовнішньої боротьби за стратегічне домінування. При цьому сама Центральна Азія протягом різних історичних періодів рідко коли могла протиставити зовнішнім акторам гідний політичний та цивілізаційний приклад. Винятком із такої загальної тенденції можна вважати хіба що два державних утворення періоду середньовіччя – спочатку

державу Саманідів X ст., яка охоплювала землі сучасних Узбекистану, центрального, південного та східного Таджикистану та північно-східного Афганістану, а потім імперію Тимура в XIV ст., що простягалася «від річок Іртиш та Волги до Персидської затоки, від Гангу до Дамаску й Грецького архіпелагу» [4, с. 216] та важливим центром якої було м. Самарканд на території сучасного Узбекистану. Мабуть, лише смерть Тимура завадила йому розширити володіння своєї імперії до Китаю та перевершити Чингізхана за обсягом здобутків.

Як зона активізації дій зовнішніх акторів епохи новітньої історії Центральна Азія відома з кінця XIX – початку XX ст., оскільки саме тоді вона опиняється під пильним оком британського політикуму та наукового світу, що починає розглядати регіон в новому сенсі, зокрема, геополітичному, в якості території, що межує з «перлиною Британської корони» – Індією. Крім того, зростання песимістичних настроїв стосовно майбутнього усталеної політичної карти світу та майбутнього Британії як впливового світового гравця не в останню чергу підбурювали інтерес до скорішого оволодіння регіоном [14, с. 77]. Центральна Азія та Афганістан в цьому ключі починають виступати в якості «шахових фігур на дошці, де відбувається гра за встановлення світового панування» [5, с. 3]. Важливість країн Центральної Азії для найважливіших геополітичних гравців сучасності визначається їхнім принциповим місцезнаходженням і також можливими наслідками для дій міжнародних акторів, що діють геостратегічно, адже Центральна Азія розглядається в якості поля геополітичної битви міжнародних гравців, що конкурують між собою [3, с. 52]. Як і в західній, в російській науковій школі означеного періоду формується думка про центральноазійські землі як культурологічно-цивілізаційну ойкумену. Насамперед необхідно зазначити важливість т.зв. євразійської школи, започаткованої князем Н. С. Трубецьким, автором основоположної праці «Європа та людство», що її було видано в Болгарії в 1920 році.

Засновник євразійства Трубецької запропонував тезу про взаємовигідне співіснування націй, що утворюють єдиний культурний блок зі спорідненістю на рівні історії та цивілізації – «автаркію», а також зазначив принциповий давній зв'язок російської культурно-історичної спільноти з євразійським Сходом. У його тлумаченні «Євразія» виступала як система, що потребувала державного об'єднання. Поясняючи зв'язок російського та східного культурного пластів, він виокремлював «райдужні промені», які поєднували Росію із «степовим світом», тобто із тюрко-монгольською спільнотою, що, в свою чергу, слугувала містком до культур Азії. Базуючись на тезі О. Шпенглера про занепад Європи, Трубецької та його наступники й сучасники-євразійці шукали майбутнє своєї батьківщини в азійських зв'язках та давали ним пояснення [28, с. 288]. Крім того, географія поширення науково-агітаційної думки євразійства виявилася вельми розгалуженою: за десять років існування нова концепція захопила розум наукової молоді російського походження в Болгарії, Німеччині, Південній та Північній Америці, Чехословаччині, Югославії, Бельгії, Латвії, Сирії, Польщі та Франції. Практична робота євразійців у міжвоєнний час була здебільшого сконцентрована в Празькому університеті, не відставали й такі осередки, як Париж, Медон та Клармар, однак саме міжвоєнний час і став

кризовим для євразійства: внаслідок розколу в спільноті головних ідейних натхненників євразійська агітаційна діяльність швидко зійшла нанівець наприкінці 1920-х – поч. 1930-х рр. [26]. Лише наприкінці 1940-х рр. XX ст. євразійство знову з'являється на обрисі російської наукової думки стараннями «останнього євразійця» Л. М. Гумільова, [23] який розвинув ідею Трубецького щодо культурно-історичної ідентичності та позначив її терміном «суперетнос», який визначав рівнем міжетнічної тотожності. Основним предметом суперетносу Гумільов як визначний цінитель тюрко-монгольської Азії виокремив Великий степ від передгір'їв Карпат до Великої Китайської стіни.

Принципові зміни геополітичної долі Центральної Азії припала на початок XXI ст. Після подій 11.09.2001 р. різко, в порівнянні з попередніми десятиліттями, зріс інтерес до регіону з боку локальних та світових гравців; серед останніх, звичайно, з боку Сполучених Штатів. Так, попередні форми відносин між США та колишніми радянськими республіками Азії найкраще можна охарактеризувати поняттям «політики застосування стимулювань та стримувань по черзі» [10, с. 445], що було наслідком доволі прохолодного відношення Вашингтону до Центральної Азії як утворення з невисоким рівнем стабільності, проблематикою прав людини, а також не в останню чергу відсутністю чітко сформованих цілей США в регіоні. Проблема визначення таких цілей мала в основі фактичну відсутність уявлень про регіон, адже до 1991 року Центральна Азія розглядалася не інакше як придаток внутрішньополітичного комплексу зносин Росії. По суті в цей час п'ять республік Центральної Азії опинилися на полі міжнародного співіснування різко та ледь не випадково, не маючи відтак чіткого вектору власної зовнішньополітичної діяльності, створивши для західної наукової думки простір для роздуму щодо свого регіонального та глобального майбутнього [7]. На початку 1990-х рр. нові держави Центральної Азії стали по великому рахунку об'єктами діяльності світових впливових гравців, а не суб'єктами міжнародних відносин.

Після доволі невизначеного відрізка часу 1991–2000 рр., протягом якого про зацікавленість Вашингтону Центральною Азією було годі й говорити, США чітко окреслили коло своїх інтересів по відношенню до цього субрегіонального пласту. Зокрема, досвід військової операції «Тривала свобода» чітко показав не тільки можливість участі Вашингтону в центральноазійських справах, але й довів необхідність багаторівневого втручання з низки питань. Так, нової ваги в рамках військової взаємодії Центральної Азії зі США набуло географічне положення, в першу чергу за рахунок близькості нових держав із Афганістаном: ця спорідненість ввела Центральну Азію безпосередньо в епіцентр багатопрофільних транснаціональних загроз та зробила частиною транзитного коридору злочинної діяльності (торгівлі зброєю, наркотиками тощо). Оскільки Вашингтон має на меті боротьбу із загрозами такого рівня по всьому світові, Центральна Азія стає принциповим полем битви із розповсюдженням зброї масового знищення та міжнародного тероризму. І, звичайно, важливою складовою зростання інтересу та потрапляння Центральної Азії у фокус уваги Сполучених Штатів та інших провідних гравців сучасного політикуму стало розкриття потенціалу надр нових незалежних держав, що

таять в собі визначну перспективу економічного розвитку та багатства.

Таким чином, зараз Центральна Азія в цілому являє собою стратегічно важливий регіон для провідних гравців світу за наступними загальними параметрами: географічним положенням (зокрема, виділяється фактор географічного сусідства п'яти країн з Китаєм, Афганістаном та Росією), транзитним потенціалом, відомим світові ще з часів Великого Шовкового шляху та наявним різноманіттям важливих природних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Afghanistan – U.S.S.R. Boundary. *International Boundary Study*. №26 (Revised), September, 15, 1983. – The Geographer. Bureau of Intelligence and Research. – 21 p.
2. After Empire: The Emerging Geopolitics of Central Asia. / [Edited by Jed C. Snyder]. – National Defense University Press. – Ft. McNair, Washington, D.C., 1997. – 235 p.
3. Brzezinski Zbignev. *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostategic Imperatives* / Z. Brzezinski. – Basic Books, 1997. – 240 p.
4. Curtis William Eleroy. *Turkestan: «The Heart of Asia»* / W. Curtis. – Hodder & Stoughton. – New York, George H. Doran Company, 1911. – 344 p.
5. Curzon George N. *Persia and the Persian Question. Volume One* / G. Curzon. – London, Longmans, Green, and Co, 1892. – 707 p.
6. Curzon George N., M.P. *Russia in Central Asia in 1889 and the Anglo–Russian Question. Second Edition* / G. Curzon. – London, Longmans, Green, and Co, 1889. – 477 p.
7. Friedman Richard E., Wimbush, S. Enders. *Central Asia and the West*. – Mode of access: World Wide Web: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/4.-CENTRAL-ASIA-AND-THE-WEST.pdf> (viewed April 12, 2014). – Title from the Screen.
8. Golden Peter B. *Central Asia in World History* / P. Golden. – Oxford University Press, 2011. – 192 p.
9. *Hearings On US Interests In The Central Asian Republics*. – Mode of access: World Wide Web: http://commdocs.house.gov/committees/intrel/hfa48119.000/hfa48119_of.htm (Viewed December 23, 2013). – Title from the Screen.
10. *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century* / [Edited by Dan Burghart & Theresa Sabonis–Helf]. – Institute for National Strategic Studies. – Washington D.C., 2004. – 478 p.
11. Kort Michael. *Nations In Transition: Central Asian Republics* / M. Kort. – Facts on File Inc, 2003. – 200 p.
12. Mackenzie David. Kaufman of Turkestan: an Assessment of His Administration 1867–1881 / D. Mackenzie // *Slavic Review*, Vol.26, No.2, June 1967. – P.265–285.
13. Morgan Gerard. *Anglo–Russian Rivalry in Central Asia: 1810–1895* / G. Morgan. – L.: Frank Cass & Co Ltd, 1981. – 264 p.
14. Okur Mehmet Akif. *Classical Texts of the Geopolitics and the «Heart of Eurasia»* / M. A. Okur // *Journal of Turkish World Studies*, XIV/2, 2014. – P.73–104.
15. Part I of the Map of Asia: Including Turkey, Arabia, Persia, India below the Ganges River, and Tartary, which Borders Persia and India. *World Digital Library. With the Support of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. – Mode of Access: World Wide Web: <http://www.wdl.org/en/item/13047> (viewed January 10, 2014). – Title from the Screen.
16. Rawlinson Sir Henry. *England and Russia in the East. A Series of Papers on the Political and Geographical Condition of Central Asia* / H. Rawlinson. – London: John Murray, Albemarle Street, 1875. – 393 p.
17. Roy Oliver. *The New Central Asia: Geopolitics and the Birth of nations* / O. Roy. – I. B. Tauris & Co Ltd. – London, 2007. – 222 p.
18. *Russia and England in Central Asia. A Problem*. – Library of Congress, New York. – American Church Press printing Co, 1870. – 16 p.
19. *The Rival Powers in Central Asia or The Struggle Between England and Russia in the East* [Translated from the German of Josef Popowski by Arthur Baring Brabant and Edited by Charles E. D. Black Late in Charge of the Geographical Business of the India Office]. – Westminster, Archibald Constable and Company, 1893. – 235 p.
20. Walberg Eric. *Postmodern Imperialism: Geopolitics and the Great Games*. / E. Walberg. – Charity Press, Inc. – Atlanta, USA, 2011. – 299 p.
21. Wilkinson Isambard. *Khyber Pass: Crucial for Trade and Invasion*. – Mode of Access: World Wide Web: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/pakistan/3660947/Khyber-Pass-Crucial-for-trade-and-invasion.html> (Viewed January, 20, 2013). – Title from the Screen.
22. Гриняев С. Н., Фомин А. Н. Актуальные вопросы применения механизма биржевой торговли для решения водно-энергетических проблем стран Центральной Азии. *Аналитический доклад* / С. Гриняев, А. Фомин. – М., 2009. – 52 с.
23. Лев Николаевич Гумилев. *Историко-философские сочинения князя Н. С. Трубецкого (заметки последнего евразийца)*. – Режим доступа: World Wide Web: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article46.htm> (просмотрено 5 ноября 2015 г.). – Название с экрана.
24. Кадырбаев А. Ш. Эволюция историко-географических и этнических названий Центральной Азии в отечественной, западной, китайской и иранской историографиях. – Режим доступа: World Wide Web: <http://www.central-urasia.com/central-asia/?uid=285> (просмотрено 4 ноября 2013 г.). – Название с экрана.
25. *Российские экспедиции в Центральную Азию в конце XIX – начале XX века. Сборник статей*. [Под ред. И. Ф. Поповой]. – СПб., 2008. – «Славия». – 244 с.
26. Степанов Н. Ю. Попытки практической работы евразийцев в Европе как политической организации в 1920–1930-х годах. – Режим доступа: World Wide Web: <http://gumilevica.kulichki.net/GW/gw312.htm> (просмотрено 5 ноября 2015 г.). – Название с экрана.
27. Султанов Т. И. Чингисхан и Чингизиды. Судьба и власть / Т. Султанов. – АСТ. – М., 2006. – 445 с.
28. Тлеугабылова К. С., Абдрахманова А. А., Макалаков Т. Ж. Л. Н. Гумилев – один из основоположников евразийства / К. Тлеугабылова, А. Абдрахманова, Т. Макалаков // *Молодой ученый*. – Чита. – Февраль 2013. – №2 (49). – С.288–291.
29. Турарбекова Р. М. Геополитика Центральной Азии и теория пограничья / Р. Турарбекова // *Історія. Веснік БДУ, Сер.3*. – 2006. – №2. – С.35–40.
30. Шер'дуст А. Характеристика Центральной Азии в геополитических теориях, региональных и трансрегиональных конфликтах / А. Шер'дуст // *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*. – М., 2013. – Вып.20. – С.34–41.

References

1. Afghanistan – U.S.S.R. Boundary. *International Boundary Study*. №26 (Revised), September, 15, 1983. – The Geographer. Bureau of Intelligence and Research. – 21 p.
2. After Empire: The Emerging Geopolitics of Central Asia. / [Edited by Jed C. Snyder]. – National Defense University Press. – Ft. McNair, Washington, D.C., 1997. – 235 p.
3. Brzezinski Zbignev. *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostategic Imperatives* / Z. Brzezinski. – Basic Books, 1997. – 240 p.
4. Curtis William Eleroy. *Turkestan: «The Heart of Asia»* / W. Curtis. – Hodder & Stoughton. – New York, George H. Doran Company, 1911. – 344 p.
5. Curzon George N. *Persia and the Persian Question. Volume One* / G. Curzon. – London, Longmans, Green, and Co, 1892. – 707 p.
6. Curzon George N., M.P. *Russia in Central Asia in 1889 and the Anglo–Russian Question. Second Edition* / G. Curzon. – London, Longmans, Green, and Co, 1889. – 477 p.
7. Friedman Richard E., Wimbush, S. Enders. *Central Asia and the West*. – Mode of access: World Wide Web: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/4.-CENTRAL-ASIA-AND-THE-WEST.pdf> (viewed April 12, 2014). – Title from the Screen.
8. Golden Peter B. *Central Asia in World History* / P. Golden. – Oxford University Press, 2011. – 192 p.
9. *Hearings On US Interests In The Central Asian Republics*. – Mode of access: World Wide Web: http://commdocs.house.gov/committees/intrel/hfa48119.000/hfa48119_of.htm (Viewed December 23, 2013). – Title from the Screen.
10. *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century* / [Edited by Dan Burghart & Theresa Sabonis–Helf]. – Institute for National Strategic Studies. – Washington D.C., 2004. – 478 p.
11. Kort Michael. *Nations In Transition: Central Asian Republics* / M. Kort. – Facts on File Inc, 2003. – 200 p.
12. Mackenzie David. Kaufman of Turkestan: an Assessment of His Administration 1867–1881 / D. Mackenzie // *Slavic Review*, Vol.26, No.2, June 1967. – P.265–285.
13. Morgan Gerard. *Anglo–Russian Rivalry in Central Asia: 1810–1895* / G. Morgan. – L.: Frank Cass & Co Ltd, 1981. – 264 p.

14. Okur Mehmet Akif. Classical Texts of the Geopolitics and the «Heart of Eurasia» / M. A. Okur // Journal of Turkish World Studies, XIV/2, 2014. – P.73–104.

15. Part I of the Map of Asia: Including Turkey, Arabia, Persia, India below the Ganges River, and Tartary, which Borders Persia and India. World Digital Library. With the Support of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – Mode of Access: World Wide Web: <http://www.wdl.org/en/item/13047> (viewed January 10, 2014). – Title from the Screen.

16. Rawlinson Sir Henry. England and Russia in the East. A Series of Papers on the Political and Geographical Condition of Central Asia / H. Rawlinson. – London: John Murray, Albemarle Street, 1875. – 393 p.

17. Roy Oliver. The New Central Asia: Geopolitics and the Birth of Nations / O. Roy. – I. B. Tauris & Co Ltd. – London, 2007. – 222 p.

18. Russia and England in Central Asia. A Problem. – Library of Congress, New York. – American Church Press printing Co, 1870. – 16 p.

19. The Rival Powers in Central Asia or The Struggle Between England and Russia in the East [Translated from the German of Josef Popowski by Arthur Baring Brabant and Edited by Charles E. D. Black Late in Charge of the Geographical Business of the India Office]. – Westminster, Archibald Constable and Company, 1893. – 235 p.

20. Walberg Eric. Postmodern Imperialism: Geopolitics and the Great Games. / E. Walberg. – Charity Press, Inc. – Atlanta, USA, 2011. – 299 p.

21. Wilkinson Isambard. Khyber Pass: Crucial for Trade and Invasion. – Mode of Access: World Wide Web: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/pakistan/3660947/Khyber-Pass-Crucial-for-trade-and-invasion.html> (Viewed January, 20, 2013). – Title from the Screen.

22. Grin'jajev S. N., Fomin A. N. Aktual'nye voprosy primeneniya mehanizma birzhevoj trgovli dlja reshenija vodno-jenergeticheskikh problem stran Central'noj Azii. Analiticheskij doklad / S. Grin'jajev, A. Fomin. – M., 2009. – 52 s.

23. Lev Nikolaevich Gumilev. Istoriko-filosofskie sochinenija knjazja N. S. Trubeckogo (zametki poslednego evrazijca). – Rezhim dostupa: World Wide Web: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article46.htm> (prosmotreno 5 nojabrja 2015 g.). – Nazvanie s jekrana.

24. Kadyrbaev A. Sh. Jevoljucija istoriko-geograficheskikh i jetnicheskikh nazvanij Central'noj Azii v otechestvennoj, zapadnoj, kitajskoj i iranskoj istoriografijah. – Rezhim dostupa: World Wide Web: <http://www.central-eurasia.com/central-asia/?uid=285> (prosmotreno 4 nojabrja 2013 g.). – Nazvanie s jekrana.

25. Rossijskie jekspedicii v Central'nuju Aziju v konce XIX – nachale XX veka. Sbornik statej. [Pod red. I. F. Popovoj]. – SPb., 2008. – «Slavija». – 244 s.

26. Stepanov N. Ju. Popytki prakticheskoi raboty evrazijcev v Evrope kak politicheskoi organizacii v 1920–1930-h godah. – Rezhim dostupa: World Wide Web: <http://gumilevica.kulichki.net/GW/gw312.htm> (prosmotreno 5 nojabrja 2015 g.). – Nazvanie s jekrana.

27. Sultanov T. I. Chingishan i Chingizidy. Sud'ba i vlast' / T. Sultanov. – AST. – M., 2006. – 445 s.

28. Tleugabylova K. S., Abdrahmanova A. A., Makalakov T. Zh. L. N. Gumilev – odin iz osnovopolozhnikov evrazijstva / K. Tleugabylova, A. Abdrahmanova, T. Makalakov // Molodoy uchenyj. – Chita. – Fevral' 2013. – №2 (49). – S.288–291.

29. Turarbekova R. M. Geopolitika Central'noj Azii i teorija pogranich'ja / R. Turarbekova // Gistoryja. Vesnik BDU, Ser.3. – 2006. – №2. – S.35–40.

30. Sher'dust A. Charakteristika Central'noj Azii v geopoliticheskikh teorijah, regional'nyh i transregional'nyh konfliktah / A. Sher'dust // Geopolitika. Informacionno-analiticheskoe izdanie. – M., 2013. – Vyp.20. – S.34–41.

Mingazutdinova G. I., graduate student of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries Faculty of History, Kyiv National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kyiv), darthzepesh@i.ua

Defining Central Asia as a strategic region in XIX – XX centuries and its historic and geographical characteristics

The article touches upon developing the conceptual framework of the Central Asian region in the global historic and political tradition in XIX – XX centuries. It as well traces the evolution of the scientific community's position towards the definition of the geographical borders of Central Asia. The article investigates shaping Central Asia in the capacity of an important strategic foothold for the superpowers of XIX and XX centuries and that for the new world order.

Keywords: Central Asia, Middle Asia, Turkestan, geopolitical competition.

Mingazutdinova G. I., aspirantka kafedry novoy i novейшей istorii zarubezhnykh stran istoricheskogo fakul'teta, Kievskiy natsional'nyy universitet im. T. G. Shevchenko (Ukraina, Kiev), darthzepesh@i.ua

Формирование понятия Центральной Азии как стратегического региона в XIX – XX вв. и ее историко-географические характеристики

Рассмотрено развитие категориального аппарата относительно центральноазиатского региона в мировой исторической и политической мысли в течение XIX – XX веков, прослежена эволюция отношения научного сообщества к определению географических границ Центральной Азии. Исследовано формирование центральноазиатских земель в качестве важного стратегического плацдарма ведущих стран периода XIX – XX веков, а также в рамках нового мирового порядка.

Ключевые слова: Центральная Азия, Средняя Азия, Туркестан, геополитическое соревнование.

* * *

УДК 94(477–25):78(18/19)»

Мусяченко О. С.,

аспірантка кафедри історії України Історико-філософського факультету, Київський університет ім. Бориса Грінченка (Україна, Київ), musolia@ukr.net

Музично-концертне життя Києва у кінці XIX ст. НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ЖИЗНЬ И ИСКУССТВО»

Досліджено значення використання періодичної преси як історичного джерела на прикладі 28 випусків київської газети «Жизнь и искусство» за 1893–1900 роки для вивчення музичного життя міста у кінці XIX ст. Проаналізовано зміст київської газети «Жизнь и искусство» і встановлено аспекти музичного життя міста, які висвітлювалися на її сторінках. Визначено типові блоки інформації про музичне життя, які містили випуски газети: вистави у стаціонарних театрах; концерти вітчизняних та іноземних виконавців; розважальні заходи; літнє музично-концертне життя та його особливості; відгуки та популярні замітки про музичні події; смаки та вподобання киян, їхнє ставлення до подій музичного життя. Доведено, що помітне місце серед об'єктів газети займали оголошення про музичні вистави українських труп. Звернено увагу на фейлетони, етюди та інші невеличкі художні твори, які опосередковано відбивали реальні події та проблеми музично-театрального життя Києва та ставлення до нього киян. Аналіз змісту повідомлень на шпальтах газети «Жизнь и искусство» за 1893–1900 роки засвідчив, що музично-концертне життя Києва у кінці XIX ст. було доволі розвинутим та багатоманітним, а музика займала достатньо важливе місце в житті киян.

Ключові слова: музичне й концертне життя, театри, газета, «Жизнь и искусство», Київ, 1893–1900 роки.

Актуальність теми зумовлена тим, що кінець XIX ст., є досить знаковим в історії України. Київ у цей період був одним із центрів культурного життя країни, консолідував інтелектуальний та творчий потенціал, створював специфічні умови та середовище для розвитку мистецтва. Одним із найяскравіших проявів мистецького життя в Україні традиційно була музика. Досить активне музичне життя Києва кінця XIX ст. це підтверджує. Проявом цього був не лише значний розвиток професійної музики, а й розширення кола її шанувальників серед мешканців Києва. Це стало можливим завдяки збільшенню кількості театрів, концертних залів, музичних шкіл та приватних вчителів музики, інформація про них поширювалася за допомогою засобів масової інформації. Серед інтелегенції високий рівень музичної грамотності, гра на музичних інструментах та спів вважалися нормою. Безперечно, ці явища досить переплетені між собою і на пошкваллення музичного життя Києва можна подивитися і з іншого боку: результатом підвищення попиту серед киян на музичну продукцію стає розширення мережі театрів, концертних залів, музичних шкіл тощо.

Вагомим джерелом дослідження історії музичного життя Києва даного періоду є періодична преса, яка містить інформацію про цікаві аспекти, пов'язані із повсякденням та дозвіллям киян, а також частково